

Gilbert Grape

En filmhandledning
utgiven av Film & Publik, Svenska Filminstitutet
Text: Michael Forsman

Åldersrekommendation: Högstadiet/Gymnasiet

Den här handledningen vänder sig till dig som ska se och diskutera den amerikanska filmen "Gilbert Grape" tillsammans med en grupp elever på högstadie- eller gymnasienivå. Filmen skildrar en arbetarfamilj på den amerikanska landsbygden. I centrum står den 24-årige Gilbert Grape, spelad av Johnny Depp. Handlingen kretsar främst kring Gilberts förhållande till sin överviktiga mamma och sin snart 18-årige utvecklingsstörde bror. Berättelsen rymmer också en spröd kärlekssaga mellan Gilbert Grape och en ung flicka, spelad av Juliette Lewis.

Den här handledningen ger några förslag till teman att samtala kring. Utgå från den gemensamma upplevelsen av filmen. Inled gärna samtalet efter filmvisningen med en stunds personlig eftertanke. Uppmuntra eleverna att samla sina tankar kring en central scen i filmen som gjort starkt intryck på dem. Be dem fundera över varför de valde just den scenen. Kunde de känna igen sig i filmen? Fanns det scener som lockade till skratt? Var det något i filmen som var svårt att förstå? Att ägna några minuter åt denna personliga förberedelse gör att alla i gruppen lättare kan ta aktiv del i samtalet.

Filmens handling

Den 24-årige Gilbert Grape bor med sin mor och sina syskon i det lilla samhället Endora, i delstaten Iowa, i den amerikanska mellanvästern. Gilbert träffar kompisarna Bobby McBurney och Tucker Van Dyke på stadens café eller på den lokala glassbaren. Precis som alla unga önskar de att något nytt ska hända. Men planerna blir aldrig så vilda att de sträcker sig till tankar på ett liv utanför Endora.

Bobby McBurney arbetar för sin fars begravningsbyrå. Tucker Van Dyke försörjer sig som snickare, men hyser en förhoppning om att få jobb på den restaurang som hamburgerkedjan Burger Barn planerar att öppna på orten. Gilbert Grape verkar inte hoppas på något särskilt. Åtminstone syns inte hans längtan utåt.

Gilbert Grape är tystlåten, självuppgivande och ofta försjunken i dagdrömmar. Han arbetar som medhjälpare i den lokala speceriaffären. Emellanåt träffar han den medelålders kvinnan Betty Carver, en uttråkad, neurotisk och tragisk husfru till en intetsägande försäkringsagent. Gilbert Grape är hennes älskare. Betty Carvers kärlek till Gilbert består främst i glädjen över att han bryter tristessen i hennes hemmafrutillvaro.

Gilberts far lär ha varit precis lika tystlåten, svärgripbar och självuppgivande som Gilbert själv, ända till den dag han hängde sig i källaren. När det hände var Gilbert ännu ett barn. Efter pappans död fick Gilbert axla ansvaret som familjens överhuvud, en tung uppgift som blev ännu tyngre när mamma Bonnie stängde in sig med sin sorg i det allt mer fallfärdiga huset. I sin ensamhet påbörjade mamman ett tvångsmässigt ätande. Hon åt och åt, tills hon ätit sig så fet att hon knappt längre förmådde röra sig.

Gilbert Grape beskriver träffande sin 226 kilo tunga mamma som en strandad val. Han får hjälp med att passa upp på modern av sin yngre syster Amy, som mest får stå i köket och laga mat till sin mor. Även den griniga tonårssystem Ellen assisterar, men ofta är hon så upptagen med att spela trumpet och kräma sig framför spegeln att hon glömmet sitt ansvar.

I familjen finns också två bröder. Gilberts äldre broder Larry har flyttat hemifrån; på kylskåpsdörren hänger ett porträtt av Larry i examensuniform. Den yngre brodern Arnie är utvecklingsstörd. En läkare har sagt att Arnie kan dö när som helst, kanske redan före sin 18-års dag. I sin omsorg om Arnie svetsas familjen samman. På sitt oskuldsfulla vis är det bara Arnie som vågar beröra de traumatiska omständigheterna kring faderns död.

Det tycks som om varken Arnie eller mamman någonsin kommer att kunna klara sig på egen hand. Det är ett tungt ansvar som vilar på Gilbert och hans systrar. Det tyngsta lasset bärs av Gilbert. Han får fungera både som en mor, bror och far för Arnie.

Veckan före Arnies 18-årsdag börjar det hända saker, både i Endora och i Gilberts liv. Till Endora kommer Becky, en ung frimodig flicka med många långa resor bakom sig. Hon är på husvagnssemester med sin mormor. I Endora får de problem med bilen och blir strandsatta en vecka i väntan på reservdelar.

Becky lägger omedelbart märke till Gilbert Grape. Hon fascineras av hur han med en liten sång, som bara Arnie förstår innebörden av, lyckas locka ned sin klättermåne lillebror från stadens vattentorn. För att få kontakt med den mjuka men tillbakadragne Gilbert ordnar Becky så att Gilbert får köra hem matvaror från speceributiken till hennes husvagn.

Vid ett finstämt kärleksmöte frågar Becky vad Gilberts hög-

sta önskan är i livet. Han svarar att han vill vara snäll mot andra och vara en god människa. Genom mötet med Becky växer dock Gilberts självkänsla. Han tar sig ur sitt skal och börjar bejaka sina egna behov.

Den medelålders hemmafrun Betty Carver, som länge haft Gilbert som älskare, blir svartsjuk när hon ser Gilbert tillsammans med den unga Becky. Betty Carver intrigerar så att Gilbert börjar tro att han kommer att bli mördad av den försmädd Mr. Carver. I stället är det Mr. Carver som dör i en absurd drunkningsolycka i barnens badpool. Bland Endoras invånare spekuleras om huruvida Mr. Carver blev mördad av sin fru, särskilt som hon efter begravningen direkt lämnade Endora för ett nytt liv i en annan stad.

Stor uppståndelse inträffar i Endora när Bonnie Grape för första gången på sju år visar sig bland folk. Flanörer och poliser tappar hakan inför åsynen av den väldiga kvinnan. Stödd på en käpp vagnar hon in på polisstationen för att hämta sin ögonsten Arnie, som tagits i förvar av stadssheriffen efter att än en gång ha klättrat upp i stadens vattentorn.

Efter Mr. Carvers död får begravningsentreprenören Bobby McBurney äntligen något att göra. Även Tucker Van Dykes önskningar uppfylls när hamburgerkedjan Burger Barn öppnar restaurang i Endora och Tucker erbjuds jobb. Arnie håller sitt 18-årskalas, dit alla stans ungar är bjudna. Gilbert däremot "får" inte sin Becky. Reservdelarna till den trasiga bilen anländer och det blir dags för Becky och hennes mormor att resa vidare.

Men Gilbert Grape är förtröstansfull. Modern har precis bestämt att ändra sin destruktiva tillvaro och börjat acceptera Gilberts rätt till ett eget liv. Gilbert har insett att han inte kan eller behöver bära ansvaret för hela sin familj. Samtidigt intar han med självklar pondus rollen som familjens överhuvud när mamma Bonnie avlider på kvällen efter Arnies födelsedag. Modern har för första gången på många år lämnat vardagsrumsfätöljen, där hon brukar sitta och sova, för att gå till sängs i sovrummet en trappa upp.

Med tanke på Bonnies kroppsvikt skulle det behövas en lyftkran för att få ut hennes döda kropp ur huset. För att undvika detta och för att värna om sin mors minne och familjens heder tömmer syskonen Grape tillsammans sitt hem på alla ägodelar. I gryningen bränner de ned huset med modern kvar i sängen på övervåningen. Det är en eld som både markerar förgänglighet och hopp. Nästa sommar passerar Becky och hennes mormor åter Endora...

Familjebilder och könsroller

Stora delar av filmen kretsar kring den skygga familjen Grape. Under filmen får vi veta en hel del om de olika familjemedlemmarna och om familjens bortträngda förflutna. Filmens centralgestalt är Gilbert Grape. Det är hans utveckling vi följer. Men till en början knyts vårt intresse främst till den förståndshandikappade Arnie. Inledningsvis koncentreras vår undran till frågan om han ska överleva fram till sin 18-års dag.

Gilbert Grape tycks ätas upp av andras behov och viljor. Han tar hand om sin lillebror på ett självupppoffrande sätt. Anpasslig och avvaktande är han även i sina relationer till Becky och Betty Carver. Det är kvinnorna som tar initiativen. Inombords gnager bekymmer och en obestämd längtan. "What's Eating Gilbert Grape?" lyder filmens dubbeltydiga originaltitel.

I sin omvård och omsorg om hem och familj är Gilbert Grape en ovanlig mansgestalt i amerikansk film. Hans självutplånande omsorg om sin bror är närmast något man förknippar med en traditionell kvinnlig roll. Många moderna samtidskildringar har beskrivit unga pojkar som drivit runt för att upptäcka världen "därute". Sällan är det kvinnorna som utforskar omvärlden, men här är det Becky och hennes mormor i sin husvagn som är "on the road", medan de unga männen är bundna till hemmet.

*Vad får vi i filmen veta om familjen Grapes förflutna? Varför vill de inte tala om faderns självmord? Vilken bild får vi av familjens "tidigare liv"?

* Diskutera den roll som Gilbert Grape kommit att spela i familjen efter faderns död. Vilka förväntningar finns det på honom från modern, Arnie och de bägge systrarna? Vad är det som håller Gilbert kvar? Filmen berättar inte mycket om den äldre brodern Larry. Fundera över varför han är den ende som lyckats bryta upp från familjen.

*Till den moderna familjens vardag hör konflikter mellan olika generationer. Hos familjen Grape ser vi inte mycket av detta. På ett självklart sätt stannar barnen kvar hemma för att ta hand om sin mamma. Är det onormalt om unga inte gör "tonårsuppror"? Vilken betydelse har tillgången på arbete och bostäder vad gäller ungdomars frigörelse från sina föräldrar?

* Diskutera relationen mellan Gilbert Grape och Becky. På vilket sätt förändras Gilbert efter sina möten och samtal med Becky? Vilka känslor väcker Becky till liv hos Gilbert Grape?

Nya perspektiv

"Gilbert Grape" är inte bara en beskrivning av inre spänningar i en familj utan även en skildring av hur den avsmnade ladsortsidyllen Endora påverkas av moderna samhällsförändringar. Den lilla speceributikens intimitet hotas av den anonyma matmarknaden Foodlands jätteutbud. Det lilla caféet och glassbaren drabbas av konkurrensen från hamburgerkedjan Burger Barn. Den unga Becky gjuter liv i Gilbert Gilbert och utmanar därmed både Gilberts mamma och Gilberts älskarinna Betty Carver.

Trots spänningarna som förekommer under ytan i Endora, finns det i filmen en varm ton i skildringen av det lilla samhället där alla tycks känna alla. Samtidigt förstår vi att invånarna delar många tysta överenskommelser och att den sociala kontrollen i Endora är ganska stark. Staden tycks ha ett förlamande grepp på sina invånare och många av dem är helt enkelt oförmögna att ta sig därifrån.

Det förutbestämda och instängda livsmönstret i Endora markeras ifilmen genom en rad vardagliga situationer. Bland annat finns det flera måltidsscener i filmen, till exempel på caféet och hos familjen Grape. Måltiderna hos Grapes representerar inte bara det vardagliga, fasta, inrutade familjelivet utan även undertryckta känslor. Hos familjen Grape är det nämligen just vid matbordet som sprickorna och de underliggande spänningarna i familjen uppenbaras.

Den ende som står utanför och vågar pröva nya perspektiv är den förståndshandikappade Arnie. Han kan ses som en frihetsymbol, genom sitt handikapp och genom att ständigt klättra upp i träd och vattentorn kan han se på världen på ett annat sätt. Han tycks besitta en inre frihet som ingen annan i Endora. "I can go anytime", säger han – en dubbeltydig replik som innefattar både viljan att ge sig av och risken för ett omedelbart dödsfall.

Bilden av Arnie och hans handikapp rymmer ingen lyteskomik. Rollporträttet kan säkert bidra till att publiken får en ökad förståelse för förståndshandikappade. Samtidigt är det värt att notera att Arnie fyller en viktig dramatisk funktion i filmen. Han är en sanningssägare. Hans ansvarslösa, barnaktiga öppenhet gör honom dessutom till en katalysator i mötet mellan Gilbert och Becky. Den handikappade Arnies relation till Gilbert gör det också möjligt att i filmen skildra kärlek och närhet mellan två män utan att riskera homosexuella associationer.

Amerikanska film- och TV-produktioner befolkas vanligtvis av en framgångsrik, vit medelklass. I "Gilbert Grape" är bilden av kärnfamiljen radikalt annorlunda. Vi möter förståndshandikapp, fetma, självmord, fattigdom. Det är inte bara familjen Grape som avviker från den traditionella bilden av den amerikanska kärnfamiljen. Även i den till synes normala familjen Carver finns många problem under ytan; frustration, kontaktlöshet, kärlekslöshet.

*Jämför skildringen av det lilla landsortssamhället Endora och beskrivningen av Gilbert Grapes familj med människor och miljöer från någon annan amerikansk film- eller TV-produktion. Diskutera likheter och olikheter. Fundera över om de miljöer och personer som skildras i "Gilbert Grape" kan kopplas till faktiska förhållanden i dagens USA.

Filmens berättargrepp

Att "Gilbert Grape" främst är en berättelse om personer och relationer betonas i filmens inledning då "rollgalleriet" presenteras genom Gilbert Grapes berättarröst. Även om de händelser och personporträtt vi möter känns vardagligt äkta har filmen en poetisk snarare än realistisk grundton. Till detta intryck bidrar inte minst Sven Nykvists naturlyriska foto, framför allt i scenerna mellan Gilbert och Becky.

Tempot i filmen är relativt långsamt. Nedtoningarna i svart mellan olika sekvenser skapar ett intryck av att vi betraktar ett antal minnestablaer. Denna känsla av filmen som tillbakablick är planterad redan i inledningen, där Gilbert Grapes berättarröst meddelar att berättelsen utspelas veckan före Arnies artonde födelsedag.

Trots den poetiska karaktären drivs filmen av en stark dramatisk framåtrörelse. Filmen etablerar snabbt en rad frågor som gör oss engagerade i filmens förlopp: Kommer Arnie att överleva sin födelsedag? Det är den stora frågan under den första hälften av filmen. Därefter träder nya frågeställningar i fokus. Vi undrar om Gilbert Grape kommer att våga visa sina känslor inför Becky. Vi undrar om Mr. Carver vet att Gilbert Grape har ihop det med hans hustru och om Mr. Carver i så fall är ute efter att mörda Gilbert. Vi vill också veta hur länge golvet i familjen Grapes hus kan stå emot innan det ger vika för moderns enorma kroppshydda.

Som en kontrast till den vardagliga tonen finns ett par närmast magiska scener som utspelas mellan Gilbert, Becky och Arnie vid den vattenfyllda dammen i utkanten av Endora. Det är vid dammen som Gilbert första gången vågar komma ur sitt skal när han med kläderna på går ned i dammen till den väntande Becky. Även Arnie "föds på nytt" i denna damm med stöd av Becky. Arnie visar sig våga lita på Becky när han hoppar ned till henne i vattnet från ett träd. Detta utspelas inför ögonen på Gilbert som i den stunden inser att Arnie kan klara sig utan honom.

* Samtala om vilka dramatiska frågor som kittlade er nyfikenhet under filmens gång. Fick ni svar på alla frågor? Var det någonting som lämnades oförklarad?

* I de flesta filmer där känslor och relationer står i centrum finns det stämningsskapande och känslöförhöjande musik. Diskutera musikens roll i "Gilbert Grape". Vad hade musiken för betydelse för vår upplevelse av filmen?

Bok och film

Lasse Hallströms film "Gilbert Grape" bygger på en roman av den 28-åriga amerikanen Peter Hedges. Romanen utgavs första gången i USA 1991 och kom i svensk översättning på Tidens förlag 1992 under titeln "Varför deppar Gilbert Grape?" Peter Hedges är född 1963 och uppväxt i West Des Moines i Iowa. "Varför deppar Gilbert Grape?" är hans debut som författare.

Det som framför allt innebär ett problem när man förvandlar bok till film är att gestalta personerna så att man får inblick i deras inre värld. I en bok är det lätt att låta läsaren ta del av personernas tankar och funderingar. Också på film förekommer ibland avsnitt där vi får lyssna till huvudpersonernas inre monolog, men filmens styrka är att man i bild mycket påtagligt kan presentera olika personer och beskriva rum och miljöer.

*Vad tycker du är det stora problemet när man överför litteratur till film? Vilka likheter och olikheter brukar det finnas mellan den litterära texten och filmberättandet? Vilka hänsyn måste filmens manusförfattare och regissör ta i sitt arbete, om man jämför med författaren till en roman? Läs gärna boken som ligger till grund för den här filmen och fundera över vad som skiljer bok och film.

Regi: Lasse Hallström

Regissören Lasse Hallström är född i Stockholm 1946. Fadern var tand-läkare och en hängiven amatörfilmare. Modern var poeten Karin Lyberg. Under sin tid på Adolf Fredriks musikkola gjorde Hallström en film om några skolkamrater som spelade i den populära gruppen Mascots. Filmen som kallades "Tryck opp i topp" (1967) visades i svensk TV.

Detta blev inledningen på Hallströms yrkeskarriär som frilansmedarbetare på TV där han under slutet av 60-talet gjorde musikprogram, sketcher och fredagsunderhållning. För att få hjälp med idéer och skådespeleri anlätade han sina två kompisar, Brasse Brännström och Magnus Härenstam. Sitt första stora genombrott fick Lasse Hallström 1973 med TV-filmen "Ska vi gå hem till dej eller mej eller var och en till sitt?" där han tog pulsen på den moderna storstadsungdomen.

Denna framgång ledde till ett erbjudande om att göra en biografilm på temat "boy meets girl". Resultatet blev "En kille och en tjej" (1975), som Hallström skrev tillsammans med Brasse Brännström. Filmen togs emot med stor entusiasm av både kritiker och publik. En uppföljare planerades, men filmplanerna sköts upp då musikgruppen ABBA hörde av sig med en förfrågan om Lasse Hallström hade lust att regissera en film som skulle dokumentera deras konsertturné i Australien sommaren 1977. Resultatet blev "ABBA - The Movie".

1979 fullföljde Lasse Hallström sin utforskning av samlevnadsproblemen hos unga storstadsmänniskor. I filmen "Jag är med barn" fördjupas och kompliceras kärleken och könsrollerna mellan huvudpersonerna sedan paret fått barn. Lasse Hallström skrev manus tillsammans med Brasse Brännström. Från början var det meningen att Brasse själv skulle spela huvudrollen, men när historien tog form anpassades filmen till Magnus Härenstam, som tog sig an rollen som den neurotiske karriärsten som plötsligt ställs inför att bli far.

Serien med personligt färgade betraktelser över relationskomplikationer och könsroller avslutades 1983 med "Två killar och en tjej". Här befinner sig huvudpersonerna i 40-årskrisen med första skilsmässan bakom sig.

Vid sidan av dessa komedier har Lasse Hallström haft stor framgång med filmfarsen "Tuppen" (1981), där Magnus Härenstam spelar en tidsstudieman på amorösa kärleksäventyr i ett litet fabrikkssamhälle under beredskapstiden.

Med filmatiseringen av Reidar Jönssons roman "Mitt liv som hund" (1985) fick världen upp ögonen för Lasse Hallström. Den bitterljuva skildringen av den elvaårige överlevnadskonstnären Ingemar i 50-talets Sverige väckte stort gensvar i USA där filmen Oscarnominerades för bästa manus och bästa utländska film 1987.

Efter att ha blivit uppskattad och omtalad för sitt goda handlag med barn-skådespelarna i "Mitt liv som hund" tog Lasse Hallström hand om nyinspelningen av Astrid Lindgrens Bullerbyböcker i de båda filmerna "Alla vi barn i Bullerbyn" (1986) och "Mer om oss barn i Bullerbyn" (1986).

De stora framgångarna för "Mitt liv som hund" i USA gjorde Lasse Hallström till ett av de mest efterfrågade namnen i Hollywood. Under flera år diskuterades olika filmprojekt, innan Hallström 1990 gjorde "Once Around", en varm och humoristisk berättelse om en italienskättad familj i Boston. "Gilbert Grape" (1993) är Lasse Hallströms andra amerikanska film.

Produktionsuppgifter

Regi - Lasse Hallström
Produktion - J&M Entertainment, USA 1993
Verkställande producenter - Lasse Hallström, Alan C. Blomquist
Producent - Meir Teper, Bertil Ohlsson, David Matalon
Manuskript - Peter Hedges, efter sin egen roman
Foto - Sven Nykvist
Klippning - Andrew Mondshein
Originalmusik - Alan Parker, Björn Isfält
Kostym - Renée Erlich Kalfus
Maskör - Patty York
Scenografi - Bernt Capra

I rollerna

Gilbert Grape - Johnny Depp
Arnie Grape - Leonardo DiCaprio
Amy Grape - Laura Harrington
Elly Grape - Mary Kate Schellhardt
Bonnie Grape, mamma - Darlene Cates
Becky - Juliette Lewis
Becky's Grandmother - Penelope Branning
Betty Carver - Mary Steenburgen
Mr. Carver - Kevin Tighe
Todd Carver - Mark Jordan
Doug Carver - Cameron Finley
Tucker Van Dyke - John C. Reilly
Bobby McBurney - Chrispin Glover
Mr. Laamson - Tim Green
Mrs. Lamson - Susan Loughran
Sheriff Farrell - Brady Coleman

Tekniska uppgifter

Originaltitel - What's Eating Gilbert Grape
Speltid - 118 minuter
Längd - 3.223 meter (35 mm)
Bildformat - Vidfilm (1:1:85)
Ljudsystem - Dolby Stereo A
Färgsystem - Technicolor
Censur - Tillåten från 11 år
Översättning - Katinka Evers
Svensk premiär - 28 januari 1994

Distribution

Buena Vista International
Box 5631
114 86 Stockholm
Telefon 08-679 15 50
Telefax 08-678 19 18

Filmhandledningar ges ut av Svenska Filminstitutet, Film & Publik, Box 27 126, 102 52 Stockholm.

De publiceras i tidskriften Zoom. Filmhandledningar kan beställas mot porto- och exp.avgift.

Till vissa filmhandledningar finns en studiekassett med utdrag ur filmen (150 kr inkl moms + porto).

www.sfi.se/skolbio